

O'QUVCHILARINI XALQ OG'ZAKI IJODI VOSITASIDA MUSIQAGA QIZIQISHINI TAKOMILLASHTIRISH TIZIMINI LOYIHALASH

Teshayev Javohir Nurali O'g'li
Buxoro Inovatsiyalar Universiteti 2 -bosqich magistranti

Ibodov Sardorbek To'xtasin o'g'li
Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'ati instituti talabasi
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.052>

Annotatsiya. Maqolada umum o'rta ta'lim maktablarining musiqa darslarida o'tiladigan xalq qo'shiqlari ularni ijro uslublaridan foydalanish va bolalar folklor qo'shiqlari o'rgatishning metodik uslublari hamda bu qo'shiqlar orqali bolalarni ona vatani uning qo'shiqlariga bo'lgan mexrini ortirish va ularning taxlili haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Kuy, qo'shiq, ijro, xalq ijodi, bolalar folklori ijrosi, maxalliy uslub, ta'lim va tarbiya, taxlil.

РАЗРАБОТКА СИСТЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ ИНТЕРЕСА УЧЕНИКОВ К МУЗЫКЕ ЧЕРЕЗ УСТНОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО

Тешаев Жавохир Нуралиевич,
Бухарский Университет Инноваций Магистрант 2-го курса

Ибодов Сардорбек Тухтасинович
Студент узбекского национального института музыкального искусства Имени Юнуса Раджабий

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы использования народных песен на уроках музыки в общеобразовательных школах, методические приемы преподавания детских народных песен, а также анализ любви детей к песням своей Родины через эти песни.

Ключевые слова: Мелодия, песня, исполнительское народное творчество, исполнение детского фольклора, местный стиль, образование и воспитание, анализ.

DEVELOPMENT OF A SYSTEM FOR INCREASING PUPILS' INTEREST IN MUSIC THROUGH ORAL FOLK ARTS

Teshayev Javohir Nuraliyevich
Bukhara Innovation University student of master's degree 2nd stage

Ibodov Sardorbek Tukhtasinovich
Student of the Uzbek National Institute of Music Art Named Yunus Rajabiy

Abstract: The article discusses the use of folk songs in music lessons in secondary schools, methodological techniques for teaching Bukhara children's folk songs, as well as an analysis of children's love for the songs of their Motherland through these songs.

Key words: Melody, song, performance folk art, performance children's folklore, local style, education and upbringing, analysis.

Dunyo musiqashunosligida xalqlar tomonidan yaratilgan dostonlarning obrazlilik va mifologik tasavvurlarga boyligi yoshlar ma'naviyatini rivojlantirishda muhim o'rin tutishiga

alohida e'tibor qaratilmoqda.

Jahonda ko'p madaniyatli muhitda yashash, xalqlarning an'analari va turmush tarzini tushunish hamda milliy madaniyatlarini hurmat qilishga qodir shaxsni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda ta'lim va tarbiyaning etnik-madaniy yo'nalishi alohida ahamiyatga ega bo'lib, u har birida shakllantirish maqsadida shaxs va musiqa san'ati, o'zining va boshqa etnik guruhlar o'rtasidagi uyushgan aloqa jarayoni orqali amalga oshiriladi.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz" deb da'vat etadi. Bu da'vat, birinchi navbatda, yoshlarni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lishida ajdodlarimiz an'analari, bebaho qadriyatlar va madaniyati, ma'naviy-axloqiy fazilatlarini, milliy-musiqiy merosi, xususan, Xorazm xalq dostonlarini nazariy va amaliy jihatlarini tadqiq qilishda alohida o'rin tutadi. Milliy musiqiy qadriyatlarimizning butun jahon hamjamiyati tomonidan e'tirof qilinayotganligini o'tmish tariximiz, bugungi hayotimizga berilgan munosib baho sifatida Shaxrisabz shahrida bo'lib o'tgan

Maqom musiqa san'ati va uning jahon sivilizatsiyasida tutgan o'rni" mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyani, shuningdek Surxondaryoda "Baxshichilik", Xivada "Raqs" festivallarini yuqori saviyada o'tkazilganligidan ham ko'rish mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-maydagi PQ-4320-sonli "Baxshichilik" san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi, 2021-yil 10-apreldagi PQ-5070-sonli II- xalqaro baxshichilik san'ati festivaliga tayyorgarlik ko'rish va baxshichilik san'atini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi, 2018-yil 26-avgustdagi PQ-3920-son O'zbekiston Respublikasi madaniyat va san'at sohasini innovatsion rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qabul qilingan qaror va farmonlar talabalar bilimi va salohiyatini yanada yuksaltirishga qaratilmoqda. Bu kabi o'zgarishlar ortida o'quvchilarga ta'lim berish asnosida tarbiyaviy immunitetni ham oshirib borish muhim bo'lib bormoqda. Jumladan, ta'lim-tarbiya jarayoni mazmuniga milliy mafkura g'oyalarini singdira borish, talabalarni qadriyatlarimiz, an'analari va ko'p asrlik musiqiy merosimiz asosida ma'naviy tarbiyalash bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Musiqa san'ati insonning yoshligidan unga bevosita va kuchli ta'sir o'tkazib, uning umumiy madaniy rivojida katta o'rin tutadi. Jamiyat madaniy hayotida yanada kengroq o'rin tutayotgan musiqa kishiga butun hayot davomida uning doimiy hamrohi hisoblanadi. Musiqa yagona san'at bo'lib, inson yuragiga juda chuqur kirib borib, ana shu qalb tug'yonini yorqin ifodalash qudratiga ega bo'lib bolalar folkloriga tegishli namunalari ham bunga misol bo'ladi.

Shuningdek, ajdodlarimizga munosib avlodni tarbiyalashda musiqaning ham munosib o'rni borligi ayni haqiqat. Demak, musiqa san'ati va ta'lim-tarbiyasi kishidagi insoniy fazilatlarni rivojlantirib, ruhiy poklanish va yuksalishga da'vat etadigan, insonning ichki olamini boyitadigan, iymon-e'tiqodini, irodasini mustahkamlaydigan, ijodini uyg'otadigan qudratli botiniy kuch – ma'naviyatning yuksalishini ta'minlaydi. Musiqa yordamida uning badiiy idroki o'sib, hissiyotini yanada boyitib boradi. Bolalarda musiqaviy idrokni o'stirmay, ularning musiqaga mehr-muhabbatini etarli darajada qiziqitirmay turib, har tomonlama jismoniy boy, ma'naviy va axloqiy sifatlarni tarbiyalab bo'lmaydi.

Yunon faylasufi Platonning fikricha, davlatning kuch-qudrati unda qanday musiqa, qaysi ohang yangrayotganligiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq. Davlat uchun insonni yuksaklikka ko'tarishga yordam beruvchi musiqa kerak deb hisoblagan. SHarq mutafakkiri Forobiy musiqani, insonda yuksak axloq namunalari shakllantiruvchi, unda estetik did va go'zallik tuyg'ularini uyg'otuvchi va hatto inson sihat-salomatligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi vosita deb ta'riflaganligi bizga ma'lum. Shuningdek, Forobiy «Baxt-saodatga erishuv haqida»gi

risolasida ta'kidlashicha san'at insonda go'zal estetik fazilatlarni tarbiyalashga qodir kuchga egadir. Shu bois mutafakkir inson oldiga alohida talablar qo'yadi. U mazkur risolasida ta'lim tarbiya masalalariga alohida to'xtalib, yoshlarning axloqiy fazilati nizomlarini hamda ularning san'atni egallashi uchun amaliy malakalarini tarbiyalash tarbiyachilarning muqaddas vazifasi ekanligini ko'rsatib beradi. Ibn Sino ham musiqaning hissiy ta'sir kuchini e'tirof etgan holda uni o'zining meditsina kitoblarida aks ettirgan hamda ruhiy kasalliklarni davolashda shifo dasturi sifatida tavsiya qilgan. "Tib qonuni" asarida bir o'rinda musiqaning ruhiy ta'sir kuchiga baho berib, go'dakning tarbiyasidagi ahamiyatini shunday ta'riflagan: "Go'dakning tanasi chiniqishi uchun ikki narsa zarur: biri uni asta qimirlatib tebratish, ikkinchisi onasining qo'shig'i (allasi). Birinchisi tanasiga, ikkinchisi – ruhiga tegishlidir". Alloma «Al-muddohil ila san'atal musiqiy» asarida shunday yozadi: «Musiqqa hayotbaxsh, oliyjanob, axloqiy xususiyatlarni rivojlantiradi, u insonga xizmat qiladi. Uning ruhiy va axloqiy qiyofasini shakllantiradi». Olimning musiqaning tarbiyaviy ahamiyati haqidagi qarashlari Arastu fikrlari bilan hamohangdir. Musiqqa madaniyati darslarida folklor namunalardan foydalanishning qulay jihatlari shuki, oddiy xalq tili bilan kuylangan qo'shiqlar va qarakatlar o'quvchi yoshlar ongida tez shakllantiriladi. Musiqqa san'ati insonni tarbiyalaydi, uni ezgulikka, kishilarni yaxshilik qilishga undaydi.

Birinchidan, har bir qo'shiq musiqqa orqali insonda yashirinayotgan qobiliyat va iqtidorlarni topish imkoniyatini yuzaga keltiradi. Ikkinchidan, san'at odamlardagi yomon sifatlarni bartaraf etishga yordam beradi. Milliy-madaniy merosni o'rganish va o'zlashtirish orqali o'zbek millatiga mansubligi bilan faxrlanish hissini uyg'otadi. Uchinchidan esa san'at kishilarni jamiyatdagi mavjud kamchilik va muammolarni hal etishga safarbar etadi. Musiqqa orqali yana takroran aytamizki, inson tarbiya topadi, xalqona yo'lda yaratilgan qo'shiqlar orqali kishilar tin oladilar. Biroz bo'lsada madaniy xordiq chiqaradilar, qam-tashvishlarini unutadilar. Umuman olganda milliy qo'shiq yoki musiqqa inson qalbiga yaqin bo'ladi.

Bolalar folkloriga tegishli namunalar vositasida o'quvchilarni estetik tarbiyalash shakllaridan biri ijodiy hisobotlardir. Institut o'quvchilari davrasida, turli bayram va kechalarda o'tkaziladigan konsertlar va badiiy chiqishlar ashula va rasq to'garagi qatnashchilarining ijodiy hisobotlaridir. Shunga qaramay ish jarayonida biz dars qatnashchilarining individual hisobotlarini ham tez-tez eshitib turishni yo'lga qo'ydik. Bunda ularning mustaqil ravishda san'atga doir qanday asarlar bilan tanishganliklari, o'qigan kitoblari, o'rgangan kuy va qo'shiqlari haqida ma'lumotlar to'planadi va ular umumlashtirib boriladi.

Darsning har bir qatnashchisi, birinchi navbatda, o'zining musiqiy iqtidorga oid sifatlarini ehtiyot qilishi, o'z ovozi saqlashi, orasta bo'lishi va o'z mahoratini uzluksiz oshirib borishi, bolalar folkloriga tegishli qo'shiq namunalarniga e'tibor berishi lozim. Repertuardagi asarlarni o'rganishda faqat institut doirasidagi mashg'ulotlar bilan cheklanmay uyda ham shug'ullanib turishlari, pedagoglardan va san'atkorlardan iloji boricha tegishli maslahatlar olib turishlari zarur. Ijodiy hisobotlarda ana shu tomonlar chetda qolmasligi kerak.

Ma'lumki, hozirgi davrda barcha qatori umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quvchilari ham gazeta va jurnallar, radio va televidenie orqali berilayotgan ko'rsatuv va eshittirishlardan ko'plab axborotlar oladilar va shu tariqa ularning bilim va tushunchalari boyib, dunyoqarashlari kengayib boradi. Biroq bunda bir narsani unutmaslik kerak. O'quvchilar bolalar folkloriga tegishli namunalar bilan estetik tarbiya borasida ish olib borayotgan pedagoglar ularga to'g'ri maslahatlar berishlari, qaysi sohalarga ko'proq diqqat qilishlarini uqtirib borishlari zarur. Aks holda o'quvchilarning bilim va tushunchalari oddiy tinglovchilarnikidan farq qilmay qolishi mumkin. Pedagogika umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarini folklor qo'shiqlari vositasida estetik tarbiyalash sohasida biz aytib o'tgan tarzda izchil, pedagogik tizim asosida ish olib borilsa kuzatilgan maqsadga erishiladi. O'quvchilarni xalq qo'shiqoari vositasida estetik tarbiyalashga pedagogik rahbarlik barcha o'quv jarayoni bilan, uzluksiz ta'lim-tarbiya

jarayoni bilan bog'lab olib borilgandagina samarali bo'ladi.

Shuningdek o'quvchilarga singdirilishi lozim bo'lgan g'oyalar tizimini yaratishda pedagogika nazariyasida o'z isbotini topgan bolalar folkloriga tegishli namunalarni to'rt yo'nalish asosida belgiladik (bu yo'nalishlar ishimizning konseptual o'zagini tashkil etadi).

1. O'quvchilarning ona Vatanga, uning jonli va jonsiz tabiatiga, xalqiga, asrlar osha shakllanib kelgan an'analarimizga bo'lgan sadoqat ishlari. Boshqa millat kishilariga bo'lgan oqibatlilik.

2. O'quvchilarning mehnatga bo'lgan munosabati, mehnatni, kasbni ulug'lash, mehnat kishilarni qadrlash, mehnat mahsulotlarini avaylash, kasb tanlash va halol mehnat qilishga intilish hislarini tarbiyalash.

3. O'quvchilarning kishilarga bo'lgan munosabatini tarbiyalash. Ota-onaga, qarindosh-urug'larga, mahalladagilarga, o'qituvchilarga, sinfdoshlarga, tanish va notanishlarga bo'lgan munosabatini tarbiyalash.

4. O'quvchilarning o'z-o'ziga bo'lgan munosabati, o'z burchini anglashi, kundalik vazifalarini bajarish, o'z-o'zini hurmat qilish, iymon-e'tiqodli bo'lish, o'z so'zida turish, yolg'on gapirmaslik, o'g'irlik qilmaslik, ozodalikka rioya qilish, yuz-qo'llari va jismini ozoda tutish, halol va xaromning farqiga borish, barqaror e'tiqodli bo'lish hislarini tarbiyalash.

Xalq og'zaki ijodivositasida o'quvchilarga beriladigan ma'naviy-axloqiy tarbiyani amalga oshirish uchun biz alohida dastur tayyorlab 1-7-sinf o'quvchilarining yosh psixologiyasiga va saviyasiga mos keladigan asarni tanlab olish. Ularning she'riy matnlari, musiqiy ifodasi (melodiyasi)ning harakteri; unda berilgan asosiy g'oyalarni amalga oshirish imkoniyatidan kelib chiqqan holda ularning har biridan o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy xislatlarini shakllantirishda foydalanishga harakat qilish. Shuni alohida ta'kidlash lozimki har bir qo'shiqda biz amalga oshirish lozim bo'lgan g'oyalar tizimining ma'lum elementlarigina berilgan bo'ladi. Aynan shu zarralar to'planib o'quvchilar ongida o'ziga xos ma'naviy-axloqiy sifatlarning turli yo'nalishdagi o'ziga xos bir irmog'iga aylana boradi.

XULOSA qismida bu asarlardan foydalanish tartibi va yo'llari haqida ham batafsil to'xtalib o'tamiz. Biz quyida tanlab olingan asardan o'quvchilarning qanday ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini shakllantirish o'z konseptual g'oyalarimizni amalga oshirish mumkinligiga alohida to'xtalamiz. Bunda biz asarning she'riy matnida ifodalangan g'oyalar va ohanglarda o'z ifodasini topganligini tahlil qilish orqali ma'lum bir konsepsiyaga ya'ni g'oyalar tizimiga erishimiz mumkin. Milliy istiqlol g'oyasi-asosiy tushuncha va tamoyillari ma'naviy-axloqiy tarbiyaning metodologik asosini (bазisini) tashkil qiladi. Bolalar folklor qo'shiqlari orqali o'quvchi-yoshlarni musiqiy madaniyatini, ma'naviy va badiiy estetik tarbiyalashning pedagogik va metodik tizimini yaratish, bugungi kungacha to'plangan mavjud tajribalarni o'rganish, turli viloyatlarda faoliyat yuritayotgan folklor-etnografik ansambillar faoliyatini o'rganish, ular repertuaridagi bolalar folkloriga tegishli namunalarni to'plash, umumlashtirish va ta'lim jarayoniga tadbiiq etish orqali musiqiy ta'limning milliy asoslarini mustahkamlashga erishish mumkin.